

HRVATSKA POLITIKA IZ PERSPEKTIVE ANTE TRESIĆA PAVIČIĆA

Čorić, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:186986>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET U SPLITU

ZAVRŠNI RAD

**ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ U HRVATSKOJ
POLITICI**

IVAN ČORIĆ

SPLIT, 2021

Odsjek za povijest
Preddiplomski studij povijesti
Hrvatska povijest 19.st.

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ U HRVATSKOJ POLITICI

Student: Ivan Čorić

Mentor: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
RANI POLITIČKI ŽIVOT I PRVA PRAVAŠKA ISKUSTVA	2
DJELOVANJE I RAZMIŠLJANJA PRED SVJETSKI RAT	5
ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ U POSLJEDNJIM MJESECIMA AUSTRO-UGARSKE.....	8
RASPAD AUSTRO-UGARSKE.....	13
SUKOB NOVE I STARE POLITIKE PRED KRAJ I. SVJETSKOG RATA	14
OSNIVANJE NARODNOG VIJEĆA DRŽAVE SHS U ZAGREBU	15
ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ I JADRANSKA MISIJA	19
TRESIĆ I UJEDINJENJE	23
TRESIĆ U GODINAMA NAKON UJEDINJENJA	25
ZAKLJUČAK	28
LITERATURA.....	29
SUMMARY	31

UVOD

Hrvatska će politika druge polovice 19. i početka 20. st biti obilježena mnogim promjenama i zaokretima. Politički zenit pravaštva će biti zaustavljen sve izvjesnijim frakcionaštvom, a samim time će u krizu doći i legalističko poimanje hrvatske politike koje se zalagalo za hrvatska povijesna prava. Pritom treba imati na umu i frustracije hrvatske političke scene uzrokovane saznanjem da nisu u stanju samostalno ugroziti i spriječiti mađarska i austrijska posezanja te razbiti dualistički sistem koji je to stanje izrodio. Stoga će se logičnim pokazati i sve veće približavanje drugim političkim snagama poput talijanske iredente i srpskim snagama u Banovini i Dalmaciji. S vremenom će to približavanje, skupa sa sve većim uzletom Srbije na političkoj sceni, uroditi oživljavanjem jugoslavenske ideje i svim problemima koji će se izroditi po pitanju njene realizacije. U vidu tih tektonskih političkih mijena, dr. Ante Tresić Pavičić i njegovi politički život i nazori služe kao ogledalo političkog puta cijele jedne generacije hrvatskih političara i njihovog razvoja čije bi proučavanje trebalo dati bolje razumijevanje prijelaza iz pravaštva u naizgled drugi pol političkog spektra predstavljen jugoslavenskom idejom. Pritom će se u ovome radu posebna pažnja dati njegovom djelovanju prije, za vrijeme i neposredno nakon I. svjetskog rata koje će ujedno predstavljati vrhunac njegovog političkog utjecaja.

RANI POLITIČKI ŽIVOT I PRVA PRAVAŠKA ISKUSTVA

Pojedinac zanimljivog i krivudavog životnog puta koji se okušao u politici kao i književnosti, Ante Tresić Pavičić u mnogočemu predstavlja razmišljanja, strepnje, želje i životne puteve mnogih hrvatskih intelektualaca kraja 19. i početka 20. st.

Rođen je 10. srpnja 1867. godine u mjestu Vrbanju na otoku Hvaru u dobrostojećoj posjedničkoj obitelji što će mu donijeti financijsku sigurnost.¹ Svoje će obrazovanje započeti u osnovnoj školi koju će pohađati u rodnom mjestu dok će srednju školu, zbog svog nemirnog duha, pohađati na više mjesta, a završit će je u kotorskoj gimnaziji u kojoj će i maturirati. Sveučilišne će studije pohađati na Filozofskom fakultetu u Beču gdje će studirati zemljopis, povijest i filozofiju, a filozofiju će i doktorirati tezom „Kritičko razmatranje Leibnitzova determinizma“ te će 1892. biti promoviran u doktora filozofije. Već će za vrijeme studija prihvatiti pravaška načela te prisustvovati raznim protestima i političkim akcijama. U trenutku njegovog političkog sazrijevanja, Stranka se prava nalazila na vrhuncu svog političkog utjecaja. ali su se već nazirale unutarne razmirice koje će s vremenom dovesti do rascjepa i osipanja njenih snaga te će ona od revolucionarne i protuaustrijske stranke postati dinastička što će dodatno zakomplicirati politički scenu i uzrokovati daljnju razjedinjenost hrvatske opozicije.

Njegovo će političko opredjeljenje značajno utjecati i na njegovo književno stvaralaštvo koje je najpoznatije prvenstveno po putopisima i lirici, ali ne smiju se zapostaviti ni njegovi romani i drame. Lirika mu je odisala domoljubnim i antiaustrijskim duhom i razmatranjima o nesreći Hrvata koji su prisiljeni da ginu na svjetskim bojišnicama za tuđinca što je vidljivo i u njegovoj prvoj pjesmi s naslovom: *Kod Tegetofova spomenika* inspiriranu susretom sa spomenikom admirala Tegetthoffa, pobjednika Viške bitke.² Zanimljiv je i njegov esej *Macchiavelli i macchiavellizam* koji je objavio u pravaškom časopisu *Hrvatska*, a u kojem se zalagao za makijavelističko držanje prema despotima i tiranima kojima se, smatrao je, nije moguće oduprijeti moralno ispravnim sredstvima i načinima te naglašavao da je habsburškom povrjedom ugovora, koji je sklopljen između njih i hrvatskog naroda, nestala i moralna obveza Hrvata da ga se pridržavaju. Tim se stajalištima približava tzv. Izdajničkom pravaštvu koje svoje korijene vuče u razmišljanjima Ante Starčevića.³ U prvoj će polovici 1895. biti na

¹ Ivo PETRINOVIĆ, *Politički nazori Ante Tresića Pavičića*, Književni krug, Split 1997., str. 9.

² Isto, str. 10.

³ Stjepan MATKOVIĆ, „Ante Tresić Pavičić i njegova rana pravaška iskustva“, *Izabrani portreti pravaša: prilozi hrvatskoj političkoj povijesti*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011. str. 65.

studijskom putovanju po Bosni i Hercegovini tijekom kojeg će napisati putopis *Bosna i Hercegovina – Putopisne crtice* što će označiti samo početak njegovog putopisnog stvaralaštva koje se uz liriku često izdvaja kao ono najkvalitetnije.⁴ U tom će putopisi izložiti geografske značajke BiH ali i prikazati njenu povijest, običaje, navike, jezik i vjeru. Iz istog su razloga zanimljivi i njegovi putopisi *Po moru*, *Poleti oko Biokova*, *Ravnim kotarima* i *Preko Atlantika do Pacifika*. Upravo će u posljednjem iznijeti zanimljive činjenice o brojčano značajnoj hrvatskoj dijaspori u Americi koja je, po njegovoj procjeni, brojila oko 600 tisuća Hrvata.⁵ Nakon povratka sa studijskog putovanja, Tresić će obnoviti veze sa već podijeljenim pravašima koji će se podijeliti na dvije struje: *frankovce* predvođene Josipom Frankom koji će na svoju stranu pridobiti već ostarjelog Antu Starčevića i osnovati novu *Čistu stranku prava te domovinaše* predvođene Franom Folnegovićem. Tresić će osuditi raskol te pozivati na suradnju ali će ipak simpatizirati sa frankovcima zbog ideoloških ali i osobnih razloga te će surađivati u frankovačkom glasilu *Hrvatsko pravo*, a svoj će časopis *Novi viek* po Frankovom prijedlogu preseliti iz Rijeke u Zagreb.⁶ Kao dalmatinac biti će aktivan i u pravaškim krugovima u Dalmaciji koji su se počeli naglo razvijati 90-ih godina 19. st. i koji će s vremenom, s obzirom na razjedinjenost i pasivnost banovinskih pravaša, preuzeti političku inicijativu te pozivati na zaustavljanje unutarnjih razmirica iako će se rascjep, postupno ali sigurno, sa sjevera prenijeti i u Dalmaciju. Tresić će se zarana početi profilirati kao istaknut političar pa će tako 2. rujna 1897. sudjelovati na Drugoj općoj skupštini dalmatinske Stranke prava u Splitu. Na njoj će sudjelovati i u izradbi *Uredbe rada*, a ući će i u Izvršni odbor stranke te postati njegov tajnik.⁷ Na istoj će skupštini doći do velike rasprave o budućnosti stranke, a biti će aktualna pitanja njezine suradnje s ostalim političkim opcijama kao i njenom odnosu prema matičnoj stranci u Bansknoj Hrvatskoj. Simpatizeri frankovaca predvođeni don Ivom Prodanom će zahtijevati da se podrži rezolucija kojom se iskazuje podrška Čistoj stranci prava dok će drugi okupljeni oko Trumbića, koji će u ostalom biti u većini i koji će simpatizirati sa domovinašima, odbivši rezoluciju, zahtijevati očuvanje neutralnosti. Skupština će se završiti demonstrativnim napuštanjem dvorane od strane Čistih što će označiti raskol u stranci iako do njega neće formalno doći jer će predsjednik Biankini, na prijedlog Tresića, raspustiti skupštinu, ali će do rascjepa ipak doći na trećoj općoj skupštini dalmatinske Stranke prava održane u Splitu 31.

⁴ Cvijeta PAVLOVIĆ, „150. godišnjica rođenja Ante Tresića Pavičića“ u: *Croatica et slavica iadertina*, Vol. 13/1, No. 13., str. 67.

⁵ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 15.-16.

⁶ S. MATKOVIĆ, *Ante Tresić Pavičić i njegova rana pravaška iskustva*, str. 67.

⁷ Marjan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata*, Zadar 1998., str. 306-308.

kolovoza 1898.⁸ Unatoč svojim nastojanjima da očuva jedinstvo stranke, Tresić je ipak simpatizirao sa frankovcima, ali će već 1899. doći do njegovog razilaženja sa njima, a ponajviše sa Kerubinom Šegvićem i Josipom Frankom što će ga baciti u naručje domovinaša te će postati urednik u njihovom listu *Hrvatska*. Poziciju urednika će izgubiti nakon afere sa Slavicom Srkulj, svojom ljubavnicom koja će zbog njegovog ignoriranja počiniti samoubojstvo 1901. za koje će njega navesti kao glavnog krivca što će mu poprilično naštetiti ugledu. Usprkos tome će nastaviti za političkim angažiranjem te će 1903. pokrenuti u Trstu političko-kulturni tjednik *Jadran*, ali koji će prestati sa izlaženjem već sljedeće godine. U tjedniku će se zalagati za hrvatsko-talijansku slogu što je lako objašnjivo ako se uzmu u obzir događaji koji će se odviti 1903. godine. Te će godine doći do velikim protumađarskih demonstracija u Hrvatskoj, ali i do krize dualističkog sustava u cijeloj Monarhiji što će nagnati dalmatinske pravaše, vođene novom idejom koja će uskoro dobiti naziv *politika novog kursa*, da potraže saveznike koji će podržati hrvatske zahtjeve u slučaju pada Monarhije. Najzanimljiviji je sastanak u Veneciji koji se održao pod velom tajnosti vjerojatno 31. svibnja 1903., a na kojem su bili najpovjerljiviji pravaški prvaci između kojih i Ante Tresić Pavičić. Mnogo je stvari nepoznato u vezi s sastankom no pretpostavlja se da se radilo o sastanku zavjerničkog karaktera s nekima od istaknutih talijanskih ličnosti (pretpostavlja se da se radilo o Ricciottiju Garibaldiju) s ciljem da interveniraju u slučaju mogućeg hrvatskog ustanka, a opasnosti je bila svjesna i dinastija koja će pažljivo pratiti njihovu daljnju komunikaciju ali i pozicioniranje talijanske flote i vojske.⁹ Tresić će postati uz Supila jedna od najvažnijih veza dalmatinskih pravaša sa zapadnim svijetom te će tako održavati veze s R. Garibaldijem i predsjednikom moskovskog *Slavenskog dobrotvornog društva* Čerep-Spiridovićem s kojim će imati planove o osnivanju slavenskog kongresa koji je trebao imati antinjemacki karakter.¹⁰ 1904. će ga izbornici Hvara i Staroga Grada izabrati u Dalmatinski sabor.¹¹ Veliki zaokret u njegovim političkim stajalištima će se odviti u sklopu ideje politike novog kursa te će Tresić podržati spajanje dalmatinskih pravaša i narodnjaka u jednu *Hrvatsku stranku*, a popustit će popustljiviji i prema pravoslavcima kojima će priznati srpsku nacionalnost što je bilo u konfliktu s izvornim starčevićanstvom koje je na teritoriju Hrvatske priznavalo postojanje isključivo Hrvatske nacije. 1905. će podržati i *Riječku rezoluciju*, usprkos rezerviranosti koja je proizlazila iz njegove sumnje u njezinu praktičnost, ali ta će podrška označiti početak zaokreta od njegovih pravaških pogleda te ga usmjeriti prema

⁸ Isto, str. 311.-313.

⁹ Tereza GANZA-ARAS, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica hrvatska, Split, 1992. str.179.-180.

¹⁰ Isto, str. 226.-228.

¹¹ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 25.

jugoslavenstvu koje će početkom 20. st. snažno nastupiti na političkoj pozornici južnoslavenskih naroda.¹²

Hrvatska će politička scena u ovom razdoblju prolaziti kroz svoje teške trenutke. Stranka će prava, nekoć stranka u strelovitom usponu i sa revolucionarnim programom koji će izazvati i prokazati tretman Hrvatske od strane vlasti, zapasti u veliku krizu, a ponajviše zbog sve izglednijeg frakcionaštva koje će se iz banske Hrvatske prelići na područje Dalmacije unatoč trudu političara poput Trumbića da takav rasplet događaja spriječe. Tresić će također sudjelovati u tim sukobima. Iako će često iskazivati mišljenje da je potrebno odbaciti nesuglasice i zajednički nastupiti na političkoj sceni, Tresić će i sam favorizirati jednu stranu naspram druge unatoč tome što će nesuglasice uglavnom nastati kao rezultat borbe dviju osoba za vodstvo u stranci, a sukob će dodatno zakomplicirati tek izlazak ostarjelog Ante Starčevića iz matice stranke što će dati legitimitet ogranku Josipa Franka. U Dalmaciji će velike probleme ujedinjenim pravašima, osim raskola u banskoj Hrvatskoj, predstaviti pitanje suradnje sa srpskim političkim strujama kao i s narodnjacima što će izazivati stalne trzavice u nekoć ujedinjenom taboru i naposljetku uroditi raskolom.

DJELOVANJE I RAZMIŠLJANJA PRED SVJETSKI RAT

Tresić će nakon riječke rezolucije nastaviti svoje političko djelovanje pa će tako 1906. biti izabran za narodnog zastupnika u Carevinskom vijeću u izbornom kotaru Brač – Hvar – Vis.¹³ Tresić će se svojim radom i govorima istaknuti kao izrazito protuaustrijska ličnost, a kao sljedbenik politike novog kursa će pozivati na suradnju sa Srbima i Mađarima. Isprva će svoju pozornost usmjeriti na Italiju te zagovarati zajedničko nastupanje protiv Austrije, a nastaviti će održavati i veze sa Čerepom Spiridovićem i brojnim talijanskim ličnostima poput talijanskog književnika De Gubernatis Angela te će u isto vrijeme pisati za talijanske časopise i voditi prijateljske polemike s R. Garibaldijem.¹⁴ Tresić je u Italiji vidio važnog potencijalnog saveznika u stvaranju antiaustrijske koalicije. Savezništvo koje je uvelike bilo otežano talijanskim pitanjem u Dalmaciji i Istri kao i pitanjem budućnosti tih pokrajina u slučaju pada ili poraza Habsburga. Poticaj savezništvu je zasigurno bio jak protunjemački osjećaj koji će se

¹² Isto, str. 30.

¹³ Isto, str. 35.

¹⁴ T. GANZA-ARAS, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, str. 181.

širiti Europom početkom 20. st., a koji će poticaj pronaći u ekspanzivnoj politici Njemačke, utrci u naoružanju i austro-ugarskom anektiranju BiH. Takvo će raspoloženje stvoriti naivnu vjeru u mogućnost savezništva bez prvotnog rješavanja razmirica, a u samoj će Italiji, koja je još uvijek letjela na krilima pobjede i ujedinjena, nedostajati volje i želje za rješavanjem tih razmirica kompromisom, a žrtva će te naivnosti biti i Tresić. Zajedničkom protuaustrijskom nastupu nije odgovaralo ni trenutno stanje u Europi, a ponajviše nestanak Rusije kao potencijalnog saveznika uzrokovan njezinim teškim i sramotnim porazom u Rusko-Japanskom ratu koji će se odvijati od 1904. do 1905., iako će Tresić s njenim predstavnicima i dalje održavati političke veze, pa će tako kao novinar i urednik sudjelovati na sveslavenskim kongresima u Dubrovniku i Ljubljani, a poslije i kao zastupnik na interparlamentarnim sveslavenskim kongresima u Pragu, Petrogradu i Sofiji.¹⁵ Tresić će zbog svojih stajališta pronaći potporu u djelu sveučilišne omladine sa projugoslavenskom orijentacijom, a ponajviše svojim protuaustrijskim istupima tijekom veleizdajničkog procesa 1909. tijekom kojeg se Austrija obračunala sa srpskim krilom Hrvatsko-srpske koalicije.

Tresić će od 1912. do početka 1. svjetskog rata pojačati svoju političku aktivnost, javno se zalažući za srpsko-hrvatsko jedinstvo. Velik udio u pojačanoj političkoj aktivnosti, igrat će njegovo oduševljenje srpskim i crnogorskim pobjedama u Prvom balkanskom ratu u kojem će mlade i nezavisne nacije Balkana poraziti nekoć moćno Osmansko Carstvo i time probuditi nadu da bi se isto moglo dogoditi i Austro-Ugarskoj. Ta je nada vidljiva i u govoru Tresića u Carevinskom vijeću 29. studenog 1912. u kojem će, gotovo proročanski, nagovijestiti svjetski rat kao veliku ljudsku katastrofu koja će uzrokovati socijalnu revoluciju usred koje će nestati mnogi stari tronovi pritom aludirajući prvenstveno na Austro-Ugarsku.¹⁶ Srpske će ga pobjede u balkanskim ratovima uvjeriti u mogućnost da Srbija postane jezgra za okupljanje svih Južnih Slavena kao svojevrсни južnoslavenski Pijemont. Takva će ga stajališta približiti projugoslavenski orijentiranim političarima kao i političarima i poznatim ličnostima u Srbiji. Novi će se politički vidici manifestirati i u njegovom književnom radu te će u siječnju 1913. objaviti ciklus pjesama *Ko ne dođe na boj na Kosovo* u kojem će slaviti srpske pobjede i junaštvo. Pjesme će biti pogotovo dobro primljene s druge strane Drine te će o njima pisati sve beogradske novine poput *Politike*, *Tribuna*, *Novog žurnala* itd. Potaknut Drugim balkanskim ratom, Tresić će u *Riječkom novom listu* objaviti otvoreno pismo bugarskom predsjedniku vlade Stojanu Danevu u kojem će osuditi Bugarsku vanjsku politiku i njihovo neprijateljstvo prema

¹⁵ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 38.

¹⁶ Isto, str. 39.

Srbima te ih čak na temelju čudnovatih i kvazi povijesnih činjenica optužiti da su uzrokovali podređeni položaj Južnih Slavena u odnosu naspram „Germana“ te da su sluge Austro-Ugarske politike.¹⁷ Tresić će uskoro napisati i izdati novu zbirku pjesama *Epinikiji kosovskim osveticima* koja će još jednom uzrokovati oduševljenje u Srbiji i rezultirati pozivom *Srpskog narodnog pozorišta* Tresiću da dođe u Beograd i da od njega čuju pjesme iz njegove nove zbirke. Tresić će u Beograd doputovati 30. rujna 1913. gdje će mu biti priređen svečani doček i koji će biti popraćen od strane svih Beogradskih novina. Usprkos tome što je njegov dolazak formalno bio samo književno-kulturna manifestacija, on je u biti bio politička demonstracija koja je trebala propagirati hrvatsko-srpsko jedinstvo i ideju jugoslavenstva kao i izraziti zajednički protuaustrijski nastup, a sam će Tresić svoje pjesme označiti kao političke. Istaknuti srpski poslanici će Tresića pozvati na zajedničku večeru na kojoj će mu odati počast, a vrhunac počasti će mu iskazati prestolonasljednik Aleksandar koji će ga primiti u audijenciju 3. listopada 1913., a dva će dana kasnije to učiniti i Nikola Pašić tada predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova Kraljevine Srbije. Tresić će biti pozvan i na sjednicu Narodne skupštine gdje će sjediti na počasnom mjestu kod metropolita Srpske pravoslavne crkve Dimitrija. Beograd će napustiti 7. listopada 1913. Tresić će nastaviti svoje djelovanje te će svoje pjesme čitati u Rijeci i Splitu, a njegovo će djelovanje nalikovati na političku turneju jer će tijekom svog djelovanja širiti projugoslavensko raspoloženje i simpatije prema Kraljevini Srbiji, a veliku će podršku dobiti i od projugoslavenski orijentirane sveučilišne omladine koja će njegovo djelovanje pratiti u svojim glasilima. Zanimljivo je i da će se od 1913. Tresić zalagati i za jezično jedinstvo između Hrvata i Srba i samim time se zalagati za ekavicu što je vidljivo u članku koji će objaviti pod nazivom *Istočno ili južno narječje*, a koji će objaviti u Čerinovu *Vihoru* 1914. i koji će čak biti napisan na ćirilici.¹⁸

Izvjesno je da će Ante Tresić Pavičić postepeno u potpunosti odbaciti okvir Austro-Ugarske kao potencijalno rješenje Hrvatskog pitanja te se s vremenom približiti ideji Jugoslavenstva koju je u mladosti kritizirao. Tresićeva će uvjerenja u ovom razdoblju biti naoko paradokсна fuzija starčevićanstva njegove mladosti i ideje jugoslavenstva. Svojim razmišljanjima i djelovanjem, Tresić prestaje biti pojedinac i postaje simbolom hrvatskog intelektualca početka 20. st. koji će pred gordijskim čvorom europske politike u potpunosti odbaciti postavljene okvire i tražiti nove, često maglovito određene i revolucionarne poput jugoslavenstva koje će imati različita značenja za različite nacionalne i intelektualne krugove,

¹⁷ Isto, str. 41.-42.

¹⁸ Isto, str. 48.

ali i planove njene realizacije. Balkanski ratovi će stvoriti ekstazu jer će najaviti mogućnost rješavanja statusa quo, a još će ranije krize dualizma prokazati trule temelje Austro-Ugarske i natjerati njene potlačene narode da traže saveznike za njeno konačno urušavanje. Tresić će u svom entuzijazmu i novim političkim uvjerenjima kao i djelovanjem postati eksponent srpske politike, a svoje će romantičarske ideje i zanos staviti u službu staromodne europske imperijalističke politike.

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ U POSLJEDNJIM MJESECIMA AUSTRO-UGARSKE

Izbijanjem 1. svjetskog rata, austrijska će vlast naložiti njegovo uhićenje zajedno s mnogim drugim ličnostima koje će vlast okarakterizirati problematičnima. Uhićenja će se odvijati 27. srpnja 1914. po naredbi Carskog kraljevskog državnog tužiteljstva.¹⁹ Tresić će nakon uhićenja preko Zagreba biti prebačen u Budimpeštu, a od tamo u Maribor, gdje će zajedno s drugim zatvorenicima trpjeti nehumane uvjete poput nedostatka hrane, izloženosti elementima, pogotovo zimi, i prenapučenosti prostora u kojima će biti prisiljen provoditi svoje dane. Tresić će uskoro biti prebačen u Graz gdje će carsko-kraljevski odvjetnik protiv njega podići optužnicu zbog zločina izdaje. Iako nikad neće osuđen, ipak će biti zadržan u pritvoru sve do 1917. kada će povratkom parlamentarnog života, kao zastupnik u Carevinskom vijeću dobiti slobodu kretanja i djelovanja.

U trenutku Tresićevog puštanja iz pritvora 1917. godine, situacija će se na geopolitičkoj, ali i domaćoj političkoj sceni, korjenito promijeniti. Blokovi i isprepletene mreže saveza koje su nastale kao produkt stoljeća komplicirane europske će politike temeljene na održavanju ravnoteže snaga, a u isto vrijeme i na njenom razbijanju, uz sve izraženije imperijalne planove i povijesne antagonizme stvoriti sustav koji će izmaknuti kontroli njegovih tvoraca i koji će samim time uroditi najkrvavijim i najmračnijim ratom u dotadašnjoj kolektivnoj svijesti čovječanstva. Rat koji će iz temelja protresti kulturne, duhovne, političke i društvene stupove na kojima se zasnivalo tadašnje društvo. Sami će rat, iako većinski produkt europske diplomacije, zbog kolonijalnog sustava i umreženosti svijeta pod europskom dominacijom izaći iz okvira Europe i svojim plamenovima zahvatiti cijeli svijet proširivši se na kolonijalne posjede

¹⁹ Isto, str. 53

u Africi, Tihom ocean, Libiji, Iraku, Siriji, Palestini, Perziji, Egiptu, Arapskom poluotoku itd. i postati prvi istinski svjetski rat. Intenzitet i okrutnost rata će biti pogubni po političke sustave sukobljenih carstava te će ukazati na sve njihove ranjivosti i slabosti.

Carstvo za koje je to možda najviše i vrijedilo je zasigurno Austro-Ugarsko. Austro-Ugarska će u rat ući kao oslabljena, ali još uvijek respektabilna, višenacionalna carevina sa ambicioznim i grandioznim imperijalnim idejama o teritorijalnom i utjecajnom širenju koje će se formulirati u ideji *Drach nach Osten* (prodora na istok). Unutrašnju stabilnost tog multietničkog carstva će stalno nagrizati neriješeni i ignorirani etnički sukobi koji će iz godine u godinu samo rasti intenzitetom, a najvažniji će biti sukob Austrije i Mađarske i njihove borbe za dominaciju u Carstvu kao i slavensko pitanje koje će jačanjem Rusije i razvojem nacionalne misli slavenskih naroda dobivati na aktualnosti. Događaji na frontama će nerijetko biti nepovoljni po Austro-Ugarsku. Neuspjesi na srpskoj fronti će srušiti ugled Austro-Ugarske kao velike sile te dodatno zakomplicirati njenu situaciju jer će nagnati Talijane da se pridruže silama Antante. Još će veće posljedice ostaviti uključivanje Rumunjske, ali i katastrofalni gubici koje će pretrpjeti na istočnom bojištu od strane ruske vojske koja će prokazati slabosti Austro-Ugarske vojske te 1916. u tzv. Brusilovljevoj ofenzivi umalo izbaciti Austro-Ugarsku iz rata. Ratno će se stanje pokazati kao prevelik ekonomski teret čak i za najveće industrijske sile svijeta poput Britanije i Njemačke, a još više za relativno zaostalu Austro-Ugarsku u kojoj će rano zavladatai oskudica i za najsvakodnevnijim potrebama poput hrane, a koju će Ante Tresić Pavičić osjetiti tijekom svog boravka u pritvoru gdje će prehrana pritvorenika biti oskudnija iz dana u dan, a u zimskim će se danima osjetiti i sve veća nestašica ugljena.²⁰ Ovakvo će stanje velikim dijelom biti uzrokovano i pomorskim blokadama koje će uspostaviti sile Antante i kojima će odsjeći Centralne sile od pristupa sirovinama na svjetskom tržištu ali i potrebom održavanja ratnog stroja dotad neviđenih razmjera. Carstvo će biti pogođeno i smrću cara Franje Josipa koji će umrijeti 21. studenog 1916. Franjo Josip, iako u konačnim godinama Austro-Ugarske politički sve više nebitan i nemoćan, ipak je bio živi spomenik snazi i jedinstvu carstva i njegove prošlosti te čija će smrt simbolično započeti odbrojavanje zadnjih dana njegove carevine.²¹ Njegov će se mladi nasljednik Karlo I. naći u nezavidnoj situaciji koja će ga nagnati da pokuša zadovoljiti, ili barem primiriti, sve nezadovoljnije narode unutar Monarhije te u isto vrijeme spriječiti sve strane pretenzije na Austro-Ugarski teritorij, ponajviše talijanske i srpske, ali treba imati na umu i opasnost koju je predstavljala slavenska politička emigracija. Mladi će

²⁰ Isto, str. 54.

²¹ Manfred Rauchensteiner, „Franjo Josip I.: Smrt pred očima“, *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu* (uredio Željko Holjevac), Matica hrvatska, Zagreb, 2019., str. 16.

car uskoro oživjeti parlamentarni život u nadi da će to sniziti strasti i otvoriti mjesto dijalogu o budućnosti Austro-Ugarske. Povratkom parlamentarnog života i ponovnim otvaranjem Carevinskog vijeća, Ante Tresić Pavičić će kao zastupnik dobiti slobodu kretanja i političkog djelovanja.

Boravak u zatočeništvu neće slomiti ili primiriti antiaustrijski osjećaj u Tresiću već će ga naprotiv još više rasplamsati, a svoju će novu slobodu kretanja i političkog djelovanja aktivno iskoristiti. Ispočetka će kontemplirati mogućnost rada u emigraciji., pa se stoga da pretpostaviti da je žudio za zauzimanjem jasnog antiaustrijskog stava te da je u isto vrijeme bio oprezan zbog mogućnosti da, u slučaju da se vlast predomisli, opet zapadne u internaciju. Postoji i mogućnost da je u takvoj ideji veliku ulogu imalo njegovo megalomanstvo koje ga je karakteriziralo, a zbog kojeg je smatrao da je predodređen za velike stvari. Takvo bi ga razmišljanje navelo da zaključak da je upravo na njemu da utječući na diplomate Antante, aktivno radi na rušenju Austro-Ugarske i uspostavi zajedničke južnoslavenske države. S obzirom na ratno stanje koje je otežavalo odlazak iz zemlje, pokušao je preko češke veze, isposlovati kod češkog političara Tomaša Masaryka da Antanta po njega pošalje podmornicu na Hvar koja bi ga, uz R. Giunia i Stepaneka, prevezla u Francusku, no nije uspio u tom naumu.²² Nemogućnost emigracije kao i opasnost od ponovnog tamnovanja ga neće odvratiti od političkog djelovanja u Austro-Ugarskoj. Već će 15. lipnja 1917. u parlamentu dignuti glas protiv austrijskih vlasti, a u svom će govoru skrenuti pažnju na vlastito iskustvo sa austrijskim vlastima te govoriti o svojim političkim progonima i tamnovanju, kao i izrečenoj smrtnoj kazni zbog govora u dalmatinskom saboru.²³ Njegov će istup biti popraćen burnim aplauzom oporbe.

Tresić će 19. listopada 1917. održati govor u Carevinskom vijeću u kojem će podvrgnuti kritici čitavu unutrašnju politiku Monarhije. Ponajviše će kritizirati progone i deportacije koje će vlast u ratnim vremenima početi prakticirati, a koji će, uz razne antiaustrijske ličnosti, posebnu pažnju posvetiti Srbima. Tresić će takve ocijeniti da se protiv Srba vodi organizirana kampanja što će potkrijepiti činjenicom da je samo u Dubrovniku 75 uhićenih, a u Dalmaciji, Istri i Kranjskoj sveukupno preko 5 tisuća. Također će osuditi i zločine nad civilima na području BiH, a koji su uglavnom bili usmjereni na srpsko stanovništvo te će tražiti da parlament donese rezoluciju kojom bi se izabrala komisija u kojoj bi proporcionalno bile zastupljene sve političke stranke i koja bi obišla krajeve u kojima su zločini počinjeni te utvrdila njihov opseg. Tresić će govor završiti zahtjevom za sjedinjenjem svih južnoslavenskih zemalja u jednu posebnu

²² I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 56.

²³ Isto, str. 57.

državu.²⁴ Ovaj će govor odjeknuti po cijelom svijetu jer će biti smatran dokazom unutarnjeg urušavanja Austro-Ugarske. Može se pretpostaviti da je ostavio utjecaj na planove zapadnih saveznika o poslijeratnom uređenju svijeta i Europe te u isto vrijeme smanjio utjecaj proaustrijskih lobija, a njegovo osuđivanje zločina nad civilima zasigurno neće pomoći austrougarskom imidžu u svijetu koji će još uvijek biti pod dojmom njemačkih zločinima u Belgiji, pa će tako švicarski socijalisti na svojoj glavnoj skupštini tražiti da Tresićeve optužbe trebaju biti sagledane od strane budućeg svjetskog suda. Utjecaj Tresićevog govora je vidljiv i u činjenici da će biti pročitana čak u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država, a stotine tisuća njegovih tiskanih primjeraka će biti bacani vojnicima na frontama od strane talijanskog i francuskog zrakoplovstva. Tresić će uskoro ući u sukob s jugoslavenskim klubom, kojega je i sam bio član, a razlog će biti njegova izrazita austrofilna nastojanja koja neće odgovarati Tresićevim načelima, što će ga prisiliti da ga napusti te da se pridruži češkom klubu koji će mu ustupiti mjesto govornika što zasigurno svjedoči Tresićevoj važnosti.

Sredinom će 1917. doći do sve glasnijih glasova o preustroju Monarhije, pa tako i među južnoslavenskim političarima koji će svoje želje i planove izraziti u obliku dokumenta koji će dobiti naziv *Svibanjska deklaracija*, a kojim će zahtijevati da se na temelju načela narodnosti ujedine sve zemlje u Monarhiji u kojima žive Slovenci, Srbi i Hrvati. Takva bi monarhija imala demokratsku osnovu, a na čelu bi ostala obitelj Habsburg. Zanimljivo je da je jedan od njenih tvoraca i Ante Tresić Pavičić, pogotovo ako uzmemo u obzir njegove protuaustrijske stavove, međutim može se pretpostaviti da se radi o kompromisnom dokumentu koji je trebao stvoriti okvir za Hrvatsku budućnost unutar Monarhije ukoliko razvitak prilika bude zahtijevao takvo rješenje. Treba imati na umu da je tada rezultat rata bio neizvjestan što je vjerojatno imalo utjecaja na Tresićevo sudjelovanje u izradi dokumenta.

Sljedeći će važan događaj biti Tresićev govor koji će održati u veljači 1918. godine u Carevinskom vijeću kada će biti među rijetkima koji će glasovati protiv ratnog proračuna i zajmova. U istom će govoru komentirati i izbijanje ruske revolucije koju će okarakterizirati kao *memento mori* za sve apsolutističke režime. Ta je izjava zanimljiva jer upućuje na Tresićevo nerazumijevanje njenih karakteristika. Tresić je vjerojatno revoluciju vidio kao pobunu naroda protiv tiranije cara i monarhije te se nadao da će se ista proširiti po Europi, uključujući i Austro-Ugarsku, te omogućiti slobodu porobljenim narodima Europe i uspostavu istinskih demokratskih sustava. Tresićevo nerazumijevanje procesa u Rusiji je nešto što će

²⁴ Isto, 57.-58.

okarakterizirati mnoge političare i vođe tog razdoblja koji nikada neće razumjeti sve implikacije revolucije i revolucionarnih ideja već će prolaziti faze od prihvaćanja ideja revolucije kojom bi se odbacio „stari sustav baziran na pohlepi“ pa sve do osjećaja potpune bojazni i mržnje kao i zahtijevanja za njenim gušenjem. Nadalje, Tresić će upozoriti austrijske državnike da neće „frazama o pravima naroda zaslijepiti oči svijetu“²⁵. Također će istaknuti da u borbi za prava i slobodu ne postoje Slovenci, Srbi i Hrvati već samo Jugoslaveni. U svom će se govoru posebno osvrnuti na rodnu Dalmaciju te podsjetiti da se u njoj već sedam godina ne održavaju sastanci Dalmatinskog sabora. Dalmatinski sabor nije bio jedina regionalna institucija koja je bila raspuštena jer su općinska vijeća raspuštena još od početka rata, a općinama su upravljali od države postavljeni komesari koji su upravljali lokalnom administracijom i koji su bili podvrgnuti komesarima. Tresić će ukazati i na teško ekonomsko i socijalno stanje u Dalmaciji u kojoj će zavladati glad te na ponašanje žandara koji su provodili rekvizicije, a uz to će kritizirati i nedostatak osnovnih građanskih sloboda kao i gušenje tiska. Govor će završiti konstatacijom da će ratovi prestati tek kada zajedno s njima nestanu i svi imperijalizmi i apsolutizmi koji sprječavaju samoodlučivanje naroda. Ovaj će govor također biti popraćen aplauzom oporbenih zastupnika.²⁶ Potaknut teškom ekonomskom situacijom i humanitarnim krizom koju je ovaj rat izazvao, Tresić će biti zagovaratelj sklapanja što skorijeg primirja te će te stavove izraziti u Carevinskom vijeću 11. listopada 1918. kada će, potaknut porazima Centralnih sila na bojištima diljem Europe, zatražiti povlačenje svih činovnika strane narodnosti iz južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske.²⁷

Tresić će na poziv zagrebačkih umjetnika održati predavanje u kinu „Apollo“ pod naslovom *Pjesnici u borbi za slobodu*. Poslije predavanja će ga brojno slušateljstvo otpratiti do njegove kuće demonstrirajući i vičući protiv Austro-Ugarske. Taj će incident uzrokovati njegovo progonstvo iz Zagreba te će biti primoran nastaniti se u Sušaku gdje će raditi na organiziranju skupina u Rijeci i Sušaku s ciljem pomaganja rušenja Monarhije.²⁸ Upravo će u Sušaku dočekati pad Monarhije.

²⁵ Isto, str. 59.

²⁶ Isto, str. 59.-60.

²⁷ Isto, str. 60.

²⁸ Isto, str. 60.

RASPAD AUSTRO-UGARSKE

Početak će se 1918. činiti da rat ide u smjeru pobjede centralnih sila koje su ostvarivale vojne i diplomatske pobjede na istoku Europe gdje su 3. ožujka potpisale mir u Brest-Litovskom sa Rusijom, a samo dva mjeseca poslije 7. svibnja prisilile Rumunjsku na kapitulaciju. Istok Europe je napokon bio pod kontrolom Centralnih sila što će im omogućiti koncentraciju svojih snaga na zapadu s ciljem postizanja konačne pobjede te će u svojim prvim naletima probiti Britansko-francuske crte obrane. Međutim uskoro će se pokazati da Njemačka i Austro-Ugarska nisu više u stanju podnositi terete ratnih operacija te će u nizu protunapada na zapadu biti zaustavljeni i prisiljeni zauzeti obrambeni stav. Situacija će iz dana u dan postajati samo teža dolaskom svježih i sve brojnijih američkih pojačanja koja će stavljati sve veći teret na ionako iscrpljene njemačke snage. U isto će vrijeme osmanlijske snage na istoku, ali i trupe na Solunskom bojištu, biti pod sve većim pritiskom. Uskoro će postati jasno da je poraz Centralnih sila samo pitanje vremena. Istovremeno sa vojnim kolapsom, Austro-Ugarska će pokazivati sve veće i jasnije znakove ekonomskog i političkog kolapsa. Ratne će potrebe iz dana u dan postajati sve veće, a opskrba osnovnim živežnim namirnicama sve oskudnija dok će ionako osiromašeno i ratom istraumatizirano stanovništvo biti izloženo pljački i nasilju odbjeglih dezertera koji će popularno dobiti naziv *zeleni kadar*. Sve izvjesniji ratni poraz će u prvi plan stavljati pitanje budućnosti Monarhije. Budućnosti koja će uvelike ovisiti o željama i mišljenjima pobjedničkih sila koje kroz gotovo cijeli rat nikada nisu dovodile u pitanje opstanak Monarhije već su, s iznimkom Italije, svoj animozitet usmjerili prema Njemačkoj. Sile Antante će biti svjesne da bi nestanak Austro-Ugarske stvorio veliki vakuum koji one izmorene ratom ne bi bile u stanju ispuniti što bi u budućnosti moglo uzrokovati ponovnu njemačku penetraciju prema jugoistočnoj Europi, ali i potencijalnu rusku prevlast na tom području. Čak će i *14 točaka* američkog predsjednika Woodrowa Wilsona iz 1918. predviđati opstanak Monarhije te kao rješenje za potlačene narode podunavske monarhije ponuditi autonoman razvoj koji ne bi izlazio iz okvira Monarhije. Drugim riječima, u planu nije bila disolucija podunavske monarhije već njen preustroj koji bi bio u skladu s četrnaest točaka i Wilsonovom vizijom uređenog i demokratskog svijeta. S vremenom će takav stav imati sve manju potporu među političkim krugovima, a dogodit će se iz više razloga. Austro-Ugarska će pred kraja rata u potpunosti ovisiti o njemačkoj politici što je vidljivo u spajanju vrhovnog zapovjedništva, ali i izbjegavanju potpisivanja primirja koje ne bi uključilo Njemačku. Austro-Ugarska će gubiti potporu i zbog sve lošijeg imidža, a upravo tu možemo spomenuti i Antu Tresića Pavičića i njegovo ukazivanje

na Austro-Ugarsko provođenje antisrpske kampanje kao i ukazivanje na zločine nad civilima diljem BiH. Zapadna javnost, još uvijek pod dojmom njemačkih zločina u okupiranoj Belgiji, neće blagonaklono gledati na ovakav razvoj događaja, a velik će utjecaj imati i izbjegli političari poput onih u Jugoslavenskom odboru koji će nastojati promijeniti javno mnijenje o budućnosti Austro-Ugarske. Presudnim će se pokazati i rezerviranost i neodlučnost mladog cara Karla I. koji neće mnogo doprinijeti pokušajima njenog očuvanja. Posljednji i možda najvažniji razlog jest taj da je Monarhija ionako pokazivala znakove propadanja iznutra te je postalo jasno da bi njeno očuvanje zahtijevalo aktivni angažman antantinih trupa što one nisu bile željne ni sposobne učiniti s obzirom na vojnu i ekonomsku iscrpljenost svojih država dok će mnogi narodi već najavljivati osnivanje vlastitih država poput Čeha i Slovaka na sjeveru i Slavena na jugu. Usprkos sve većim udaljavanjima od ideje očuvanja Austro-Ugarske, ona i dalje nije bila osuđena na propast jer je još uvijek postojala volja međunarodne zajednice da se ona očuva. Unatoč tome, posljednji čavao u lijes Austro-Ugarske će položiti upravo njeno neodlučno vodstvo, ponajviše car Karlo I. koji, svojim odbijanjem potpisivanja separatnog primirja, neće uspjeti pokazati velikim silama da Austro-Ugarska ipak nije samo marioneta njemačke politike. Važna prepreka očuvanju Monarhije je bila i njena nemogućnost da zajamči poslijeratni teritorijalni integritet svojim narodima kojima su prijetile talijanske i srpske teritorijalne aspiracije.

SUKOB NOVE I STARE POLITIKE PRED KRAJ I. SVJETSKOG RATA

Kraj će I. svjetskog rata sa sobom dovesti nadu u novo idilično doba ljudske sloge i mira popraćenog nadom u čovjekovom krvlju novostečenom shvaćanju beznačajnosti rata i tragičnosti ljudske patnje i egzistencije u vihoru velikog čovjekomrzačkog rata. Ista će ta, gotovo naivna, nada biti popraćena mračnim sjenkama mržnje, očaja i straha kao i čovjekovog otuđenja od civilizacije i razočarenja u čovječanstvo i njegova dostignuća. Taj će novi svijet supostojati paralelno sa starim prijeratnim imperijalnim shvaćanjem politike i države. Ova će dihotomija dvaju paralelnih svjetova značajno odrediti geopolitičke događaje i postaviti kompliciran problem uspostavljanja dugoročnog svjetskog poretka kojim bi se osigurao trajan (koliko je to moguće) mir koji neće biti narušen kratkoročnim zadovoljavanjem impulzivnih zahtjeva velikih sila, ali i mnogih drugih geopolitički manje važnih država. *14 točaka* američkog predsjednika Wilsona će postati predložak tog novog svijeta temeljenog na pravima

naroda i demokraciji te uvjerenjem u mogućnost uspostave pravednog poretka. Wilsonov će program postati poklik dotad nemoćnih naroda i društvenih skupina koji će im omogućiti borbu za vlastitu slobodu, autonomiju i priznanje. Ipak, ostatci starog svijeta neće nestati, pa tako ni imperijalni planovi i teritorijalni zahtjevi koje predvodnici novog svijeta neće biti u stanju otkloniti već u najbolju ruku samo ograničiti i uklopiti u novi poredak, a da pritom ne izazovu buduća krizna žarišta. Takvim će planovima stati na put komplicirana nacionalna pitanja, geopolitička stvarnost, ali i iz dana u dan manja vojna sila koja bi bila sposobna provesti njihove zamisli u stvarnost. Najbolji će pokazatelj toga ironično biti planovi o budućnosti dezintegrirajućeg Osmanskog Carstva i rađanje nove Turske Republike predvođene Mustafa Kemalom poznatog kao Atatürk. Unatoč slabosti velikih sila i manjkavosti novog svjetskog poretka te njegovim konačnim raspadom, ideju pravednog mira i poretka kao i osuda rata, iako neće stvoriti idilu koja se priželjkivala, ipak će uspostaviti novi diskurs u kojem će se odvijati politički odnosi te značajno djelovati na javno mnijenje i njegovu ulogu u međunarodnim odnosima, a Liga će naroda, unatoč svojoj izvjesnoj neefikasnosti, postati platforma za mnoge narode i društvene skupine u njihovoj borbi protiv izrabljivanja i političkog ostracizma.

OSNIVANJE NARODNOG VIJEĆA DRŽAVE SHS U ZAGREBU

Raspad će Dvojne Monarhije biti popraćen sve težom vojnom i ekonomskom situacijom, ali i sve većom političkom nestabilnošću i nemogućnošću vlasti da neutralizira političke snage koje će djelovati u smjeru opasnom po njenu teritorijalnu cjelovitost. Nezadovoljstvo će pogotovo biti veliko na njenom jugu, točnije na području današnje Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine te Vojvodine gdje će poslijeratna budućnost tih krajeva sve češće biti viđena izvan granica Monarhije i ingerencije vladarske kuće Habsburg-Lothringen i suprotna prethodnim konzervativnijim stajalištima izrečenima u *Svibanjskoj deklaraciji* koja je predviđala stvaranje jedne južnoslavenske političke jedinice unutar Monarhije.²⁹ U takvom će se ozračju pojaviti potreba za okupljanjem svih političkih snaga koje su podržavale proces narodnog ujedinjenja, odnosno okupljanje Južnih Slavena u jednu zajedničku jedinicu. Ipak taj proces nije nužno vezan za ideju odbacivanja okvira habsburške carevine, ali će s vremenom postati sve izglednije rješenje. Proces će povezivanja političkih snaga započeti na poticaj

²⁹ Darko DUKOVSKI, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, sv. II., Alineja, 2005., str. 32.

Jugoslavenskoga kluba te će u Zagrebu biti vođeni međustranački pregovori o zajedničkom političkom nastupanju. Na čelo će se akcije povezivanja stranaka u banskoj Hrvatskoj postaviti Hrvatska stranka prava (čiji su članovi bili poznati kao *Milinovci*) koja će zastupati jugoslavenski politički program. 2. će ožujka u Zagrebu biti održan sastanak između milinovačkih pravaša, skupine oko zagrebačkog lista *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*, skupine oko katoličkog dnevnika *Novine*, Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, Slovenske pučke (ljudske) stranke, Slovenske narodno napredne stranke te stranačke osobe iz BiH, Dalmacije, Istre i Međimurja,³⁰ a neće mu prisustvovati vladajuća Hrvatsko-srpska koalicija ni Hrvatska pučka seljačka stranka. Sastanak će se održati u hotelu *Royal* na Ilici, ali će biti prekinut od strane policije te će se, zahvaljujući posredstvom vladajuće koalicije i starčevićanaca, nastaviti 3. ožujka u stanu liječnika i političara dr. Ante Pavelića.³¹ Sastanak će uroditi rezolucijom kojom će se utvrditi nužnost uspostave nezavisne, ujedinjene i slobodne države troimenog naroda te proglasiti teritorijalnu nedjeljivost buduće države kao i njeno pravo na obalu, luke i otoke sjevernog i istočnog Jadrana što će biti jasna poruka talijanskim pretenzijama. Dogovoren je i sljedeći sastanak za 21. i 22. travnja na kojem bi se imalo ustrojiti Narodno vijeće buduće države, ali do tog sastanka neće doći.³² Formiranju Narodnog vijeća će prethoditi formiranje narodnih organizacija niže razine, pa će tako 2. srpnja u Splitu biti formirana Narodna organizacija Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji, narodna organizacija Slovenaca, Hrvata i Srba za Hrvatsko primorje formirana u Sušaku 14. srpnja, i Narodni svet u Ljubljani 17. kolovoza.³³ Formiranje će zajedničkog Narodnog vijeća (dalje NV) biti odgađano zbog nekih neriješenih pitanja, a od kojih je najvažnije pitanje odnosa Hrvatsko-srpske koalicije prema Narodnom vijeću s obzirom da koalicija još nije izrazila svoju podršku tom procesu, pa ni želju za pristupanjem. U međuvremenu će se odviti i važan i put grofa Tisze kojeg je car Karlo poslao da izvidi situaciju na području Hrvatske i BiH i pokuša primiriti situaciju. Njegov će neuspjeh biti još jedan znak da je raspad Monarhije puko pitanje vremena.³⁴ 27. rujna će na sjednici Predsjedništva Narodnog sveta biti odlučeno da se u slučaju ne prilaska Koalicije NV- u ipak nastavi s njegovim osnivanjem. Tako će 5. listopada biti otvorena konstituirajuća sjednica NV SHS s A. Pavelićem kao njenim predsjedateljem. Na sjednici će se usvojiti da se

³⁰ Marina ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Zlatko MATIJEVIĆ (priredili), *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918.1919.: Izabrani dokumenti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 43.

³¹ B. KRIZMAN, „Osnivanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918“ u: *Historijski zbornik*, Vol. 7, No. 1-4, 1954. 24-25.

³² M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919.: Izabrani dokumenti*, str. 43.

³³ Isto, str. 44.

³⁴ D. DUKOVSKI, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, sv. II., str. 38.

rad vijeća nastavi na vijećanje iz 2. i 3. ožujka prihvativši tadašnje zaključke kao i svoje. Nadalje odredio se i odbor sedmorice koji je trebao stupiti u kontakt s koalicijom kako bi se i ona pridobila da pristupi NV jer bi ona kao najveća politička opcija banske Hrvatske dala dodatnu dozu legitimnosti cjelokupnom pokretu. Istog će dana biti vođeni pregovori s Hrvatsko-srpskom koalicijom, a koja će nakon svojih sjednica od 8. i 9. listopada napokon pristati pristupiti NV SHS. Konačni će dogovor s odborom sedmorice biti postignut 10. listopada. Dogovorena je i podjela mandata, pa je tako Koaliciji pripalo 12, milinovskim pravašima 6, a ostalim strankama 1 do 2 mandata. U Središnjem je odboru Koaliciji dodijeljeno 5, milinovskim pravašima 2, a ostalim strankama po 1 mandat.³⁵ U isto će vrijeme car Karlo pokušati spasiti svoju raspadajuću carevinu te će 16. listopada objaviti *Manifest* kojim će objaviti federalizaciju cislajtanskog dijela Monarhije. Teritorijalna ograničenost federalizacije na samo austrijski dio carevine te zakašnjenje takvog poteza neće uroditi većim plodom što će se vidjeti i na sjednici Središnjeg odbora u Zagrebu 17. listopada. Sjednica će trajati do 19. listopada te će na njoj biti izabrani članovi predsjedništva. Anton Korošec će postati predsjednik, a A. Pavelić i S. Pribičević potpredsjednici. Biti će izabrani i tajnici: S. Budisavljević, M. Drinković i I. Lorković. Na zasjedanju će biti otklonjen carev *Manifest* te će se pozvati na ujedinjenje troimenog naroda na njegovom cjelokupnom etnografskom teritoriju bez obzira na državne ili pokrajinske granice.³⁶ Izvan će NV ostati samo frankovci kojima se neće dopustiti pristupanje unatoč njihovim željama. Razlog toga leži u neprijateljstvu koje su frankovci osjećali prema svima koji nisu bili proaustrijski nastrojeni ili se nisu zalagali za trijalističko ili barem federativno rješenje koje bi podrazumijevalo ostanak u granicama Monarhije. U narednim će se danima raditi na daljnjem ustrojavanju NV i pregovorima sa svjetovnim vlastima na području buduće države koju je NV trebalo predstavljati. Tako će se voditi razgovori s banom Mihailovićem 23. listopada i predstavnicima vojne vlasti.³⁷ Očigledno je da je na umu političara u NV bila što skorija i bezbolnija tranzicija južnoslavenskih zemalja izvan jurisdikcije habsburškog dvora.

Na početku će se ovih događaja Ante Tresić Pavičić nalaziti u Sušaku u kojem će obitavati još od njegovog protjerivanja iz Zagreba od strane austrougarskih vlasti. Tamo će uspostaviti kontakt s lokalnim političarima s kojima će organizirati skupine u Rijeci i Sušaku s ciljem rušenja Monarhije i pripreme za jugoslavensko ujedinjenje. U listopadu 1918. tijekom

³⁵ M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919.: Izabrani dokumenti*, str. 46.

³⁶ Isto, str. 48.

³⁷ Isto, str. 49.

procesa osnivanja Narodnog vijeća, Ante Tresić Pavičić neće biti prisutan u tim akcijama što se može objasniti time što nije bio dio nijedne političke stranke, a vjerojatno je još uvijek bio u konfinaciji. Tresić će za njegovo nepozivanje okriviti proaustrijski orijentirane političare unutar NV. Međutim, Tresić će na koncu ipak postati član NV i to kao kooptirani član središnjeg odbora iz Dalmacije³⁸, a po njegovu mišljenju to će se dogoditi zbog njegove popularnosti među časnicima i omladinom koja je u suprotnom pripremala osnivanje drugog NV s njim na čelu.³⁹ Tresić će 27. listopada biti nazočan na sjednici središnjeg odbora N.V gdje će upozoravati na oprez glede odnosa NV prema frankovcima. Na vijesti o pljačkama vlakova, dezertiranju vojnika i sve većim neredima, odgovorit će pozivanjem na što brži ustroj narodne vojske koja bi suzbila nered i osigurala ulazak antantinih okupacijskih snaga. Na istom će zasjedanju biti donesena odluka o dopremanju oružja iz vojnih skladišta i naoružavanje lokalnih jedinica.⁴⁰ Može se pretpostaviti da je jedan od razloga naoružavanja vojske, osim neutralizacije pljačkaških pohoda odbjeglog zelenog kadra i opasnost sa zapada u liku Italije i njenih trupa koje su se spremale stupiti kao pobjedničke trupe na londonskim ugovorom obećane teritorije. Sjednica će se nastaviti 28. listopada i to u ubrzanom ritmu s obzirom na brzinu odvijanja događaja. Pripadnici zelenog kadra će biti razriješeni vojničke prisege u nadi da će im to biti inicijativa povratku domovima i prestanku pljačkanja. Nakon čitanja zaključaka poslovnog odbora Stranke prava (frankovaca) i izražavanja njihove želje pristupanja NV, u vijeću će nastati burna rasprava po pitanju ulaska frankovaca u NV, a u kojoj će Tresić zauzeti poziciju da treba osuditi vodstvo stranke, a njene članove primiti kako bi se pokazalo jedinstvo te će pozvati frankovce da pristupe Starčevićевой stranci prava. Važan će događaj biti i bezuvjetno pokoravanje generala Šnjarića i Mihaljevića NV što će omogućiti neometano prekidanje veza sa Austrijom i Ugarskom koje će uz sve ranije navedeno biti središnje pitanje zadnjih sjednica. Istog će dana zastupnik Hreljanović ukazati na problem budućnosti ratne flote te predložiti da se sile Antante obavijeste da novoosnovana Država SHS preuzima cjelokupnu ratnu mornaricu u Rijeci, Šibeniku i Kotoru. Također će pozvati na povlačenje svih hrvatskih vojnika sa stranih ratišta. Ukazat će i na potrebu zauzimanja Trsta i Rijeke ratnom mornaricom te svih važnih mostova i željeznica kopnenom vojskom. Sutradan 29. listopada hrvatski će sabor napokon proglasiti prekidanje svih veza sa Austrijom i Mađarskom te proglasiti Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju s Rijekom nezavisno državom koja pristupa u zajedničku nezavisnu državu

³⁸ Isto, str. 92.

³⁹ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 61.

⁴⁰ M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919.: Izabrani dokumenti*, str. 108.

Slovenaca, Hrvata i Srba i to na cjelokupnom etnografskom teritoriju tog naroda bez obzira na regionalne i državne granice kojima je bio podijeljen. Sjednica središnjeg odbora koja će se održati istoga dana će biti ključna za daljnje djelovanje Ante Tresića Pavičića. Dr. Drinković će ponovno otvoriti pitanje ratne flote i pod čijom bi se nadležnosti trebala nalaziti u trenutku raspada Monarhije. Nakon rasprave će biti odlučeno da se u Pulu kao glavnu ratnu luku pošalju tri predstavnika: dr. Ante Tresić Pavičić, Vilim Bukšeg i dr. Ivan Marija Čok.⁴¹

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ I JADRANSKA MISIJA

Politička misija, na koju će Tresić biti poslan kao jedan od tri predstavnika NV, će biti jedna od najvažnijih epizoda događaja koji će se odvititi na Jadranu, ali i u njegovoj političkoj karijeri, a čiji će rezultat imati velike posljedice na poslijeratno uređenje Jugoistočne Europe te razgraničenje između Kraljevine Italije i još nepostojeće Kraljevine SHS. Sve izvjesnijim raspadom Monarhije i njenim iz dana u dan nepovoljnijem položaju na frontama, otvorit će se pitanje implementacije *Londonskih ugovora* kojima je Italiji obećan velik dio istočnojadranske obale u slučaju ulaska u rat na strani Antante što će ona i učiniti 1915. i time otvoriti novo bojište. Raspad će Monarhije, uz Wilsonovih 14. točaka, dodatno zakomplicirati situaciju kada 29. listopada jug Monarhije naseljen slavenskim stanovništvom prekine sve veze s Monarhijom i osnuje novu Državu SHS, a koja će po načelu narodnog samoodređenja polagati pravo na sve Južnim Slavenima naseljene teritorije uključujući i one obećane Italiji. Nova će država patiti od nedostatka značajnih vojnih formacija te općenito od stanja anarhije koja će se proširiti u kontekstu pravnog, vojnog, ekonomskog i političkog kolapsa Monarhije. Pojavit će se i problem vlasništva nad vojnom mornaricom Austro-Ugarske, a koju će NV ispravno prepoznati kao potencijalno oružje protiv talijanske ekspanzije i okupacije hrvatskih i slovenskih teritorija. Narodno će vijeće stoga poslati tri poslanika s ciljem preuzimanja ratne mornarice u Puli i njezine inkorporacije u vojne snage Države SHS. Tresić će biti izabran kao delegat zbog svog prethodnog djelovanja u Sušaku gdje je već stvorio veze sa lokalnim vlastima kao i zbog njegovog poznavanja situacije na tom području.⁴² Treba napomenuti da je Tresić za vrijeme

⁴¹ Isto, str. 109-115.

⁴² Tome svjedoči i spis odbora Narodnog vijeća Rijeke-Šušak potpisan od strane njegovog predsjednika Bakarčića, a u kojem je Tresić Pavičić opisan odličan patriota i vrstan političar te se navodi i njegovo dobro poznavanje istarskog i riječkog pitanja (M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919: Izabrani dokumenti*, str. 566.)

krize dualizma ostvario brojne veze sa talijanskim političarima i intelektualcima što je vjerojatno igralo ulogu u njegovom izabiranju. Nadalje, Tresić je uživao popularnost među mornarima i omladinom te je stoga smatrano da će biti u stanju primiriti posadu koja je u tom trenutku bila na pragu pobune i dezertiranja.⁴³ Tresić će na put krenuti 30. listopada te će ubrzo stići u Rijeku odakle će torpiljarkom nastaviti prema Puli u koju će stići već 31. listopada.⁴⁴ U Puli će admiral Horty, po nalogu cara Karla i njegovog „previšnjeg naloga“, predati cjelokupnu ratnu flotu novoosnovanoj jugoslavenskoj državi. Nakon toga će sa svih brodova biti spuštena austrijska i podignuta hrvatska zastava na oduševljenje Tresića i prisutnih, a prva će zastava biti podignuta na admiralskom brodu *Viribus Unitis*. U dogovoru s odborom mornara, za zapovjednika će flote biti izabran Janko Vuković Podkapelski, koji će, bez da je o tome obavijestio izaslanike NV, o učinjenome izvijestiti snage Antante.⁴⁵ Nadalje, svi će mornari, koji nisu bili voljni položiti prisegu Državi SHS, biti otpušteni. Treba imati na umu da velik broj mornara nije bio južnoslavenskog porijekla te su se mnogi odlučili na povratak kućama što će naštetiti operativnosti flote. Istog će dana Tresić jedva izbjeći pogibelj kada će mu se zbog sigurnosnih razloga preporučiti da noć ne provede na admiralskom brodu već na carskoj jahti *Miramar*. U noći između 31. listopada i 1. studenog, dva će talijanska diverzanta iskoristiti opuštenost posade te postaviti mine pod admiralski brod, a čijom će eksplozijom doći do njegovog potapanja i koji će sa sobom u smrt odvesti 400 mornara, a među njima i novoizabranog admirala Podkapelskog koji će prema nekim svjedočanstvima odbiti napustiti brod. Nakon predaje brodovlja, Tresić će sam oputovati na jug s namjerom da obavi predaju ostalog brodovlja koje je u praksi ionako bilo pod kontrolom hrvatskih posada. U isto vrijeme dolazi do važnih događaja u talijansko-austrougarskim odnosima. Krajem listopada austrougarska vojska pada u veliku krizu i kaos, a njene snage trpe od dezerterstva ili padaju u zarobljeništvo u velikim brojkama te dolazi do dezintegracije talijanskog bojišta.⁴⁶ 31. listopada, istoga dana kad poslanstvo NV provodi preuzimanje ratne mornarice u Puli, Vrhovni će saveznički vojni savjet prihvatiti nacrt ugovora o primirju koji će uručiti talijanski general A. Diaz, a u koji će ući i demarkaciona crta koja se poklapala sa onom iz Londonskih ugovora što je trebalo poslužiti kao sredstvo kojim će se osigurati siguran prijelaz tih krajeva u talijansku

⁴³ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 62.

⁴⁴ Isto, str. 62.

⁴⁵ M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919: Izabrani dokumenti*, str. 221.

⁴⁶ Nikola TOMINAC, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“. u: *Zbornik radova: Znanstveni skup „Konac velikoga rata*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2020. str. 38-39.

državu.⁴⁷ Već će sljedećeg dana (1. studenog) u Pulu stići telegram austrijskog generala Webera u kojem obavještava poslanike NV i zapovjedništvo flote da se flota ima predati Italiji kao predstavnici Antante. S obzirom da je dotad prihvaćen samo nacrt primirja koje će na snagu u konačnici stupiti tek 3. studenog, može se pretpostaviti da predaja nije imala biti obavljena odmah po primitku obavijesti već tek stupanjem primirja na snagu. Dr. Čok i kontraadmiral Koch (zapovjednik ratne luke) će Webera obavijestiti da je mornarica već predana Državi SHS i kao takva nije podložna uvjetima primirja, pogotovo jer Država SHS nije u ratnom stanju s članicama Antante. Stupanjem na snagu primirja između Italije i Austro-Ugarske 3. studenog 1918., Italija će započeti s okupacijom istočnojadranske obale. Iako svaka okupacija nije imala jednak tijek događaja te su vezane neke posebnosti uz određena mjesta, talijanska se okupacija ipak odvijala prema sličnom procesu. Isprva će se ulazak talijanskih snaga okarakterizirati kao okupacije čisto vojne prirode s humanitarnom i sigurnosnom zadaćom te neće prekidati rad lokalnih vlasti. U ovom slučaju rad lokalnih narodnih odbora. Unatoč tome, talijanske će snage postepeno okupirati sve najvažnije građevine i prometnice te komunikacijski odsjeci okupirana mjesta od ostatka zemlje, ponajviše od Zagreba što će presjeći komunikaciju između lokalnih vlasti i središnjeg odbora narodnog vijeća u Zagrebu. Potom će se krenuti u razoružavanje lokalnih policijskih i vojnih snaga i raspuštanja vojnih posada, a naposljetku i raspuštanjem lokalnih vlasti i proklamacijama aneksije. Tako će Talijani zauzeti Trst (31.10.), Pulu (5.11.), Opatiju (4.11.), Pazin (8.11.), Kvarnerske otoke (4.-15.11.), Zadar (4.11.) itd.⁴⁸ Proces okupacije će biti brz i efektivan, a biti će moguć zbog nemoći lokalnih vlasti, ali i Središnjeg odbora NV, da se, zbog manjka vojne sile, suprotstavi okupaciji ičim doli protestima talijanskim zapovjednicima i savezničkim snagama. Kompliciranom će se pokazati stanje u Rijeci u koju će prije Talijana stići američke (2.11.), britanske i francuske (3.11.) snage. O uspjehu okupacije govori i činjenica da će do 19.11. Talijani okupirati sve teritorije označene demarkacijskom linijom.⁴⁹ Okupacija će se Pule, ili bolje rečeno pulske ratne luke, pokazati nešto izazovnijom zbog protesta poslanika NV među kojima i Tresića koji će se vratiti u Pulu te odugovlačenja zapovjednika Kocha koji je još raspolagao manjim brojem vojnih snaga i ostacima mornarice, ali i tamo će Talijani ubrzo uspostaviti potpunu okupaciju. Uvjerivši se u teško stanje mornarice i ratne luke, koja nije imala ni dovoljno mornara da otplovi prema Krfu izvan dohvata Talijana, ali i zbog sve većeg talijanskog pritiska, tri će izaslanika poslati radiogram zapovjedniku

⁴⁷ B. KRIZMAN, „Talijanska okupacija na Jadranu i misija A. Tresića Pavičića 1918. god.“ u: *Pomorski zbornik*, vol. 5, 1967, str. 643

⁴⁸ Isto, str. 645-660.

⁴⁹ Isto, str. 60.

antantne flote u Sredozemnom moru s nakanom da izmole Antantu da u svoju zaštitu uzme luku Pulu i cjelokupnu ratnu mornaricu, na što će biti pozvani na Krf. Izaslanici će prvo tražiti dopuštenje Središnjeg odbora, ali će zbog problema u komunikaciji biti prisiljeni tražiti dopuštenje kod Dr. Lorkovića koji će ih ovlastiti kao delegate te će oni krenuti prema Krfu na torpiljarki T 77 s kojom će 5. studenog pristati u Kotoru odakle će u pratnji francuske torpiljarke *Kabyle* 6. listopada krenuti prema Krfu. Za vrijeme će boravka na Kotoru poslati telegram A. Trumbiću u Ženevi kojim će ga zamoliti da im se pridruži, ali koji zbog drugih obveza neće biti u stanju to učiniti. Izaslanici će na Krf stići istoga dana te će biti primljeni od strane admirala Gaucheta koji će od njih zatražiti da se očituju o točkama primirja utanačenog između gen. Webera i gen. Diaza, a ponajviše na one koje se tiču austrougarske mornarice. Izaslanici se neće odmah izjasniti već će uputiti notu NV u kojem će ga zamoliti za instrukcije, ali gdje će izjasniti i svoja stajališta. Prijepis note će poslati dr. Trumbiću, N. Pašiću i admiralu Gauchetu, a u kojoj će se zalagati za sljedeće:

1. „Prije primirja Narodno vijeće dalo je naredbu svojim oružanim snagama na kopnu i moru da obustave neprijateljstva protiv sila Antante, i to od 29. listopada 1918., kada je u Hrvatskom saboru proglašena neovisnost od Austro-Ugarske;
2. Naredilo je demobilizaciju pomorskim i kopnenim snagama nad kojima ima nadležnost Narodno vijeće;
3. Traži da Antanta i SAD priznaju neovisnost Države SHS koja je privremeno konstituirana i koja će u najskorije vrijeme ući u zajednicu s Kraljevinom Srbije i Crne Gore. Napominje se da se Narodno vijeće ne nalazi u ratu s nijednom državom, te želi živjeti u prijateljskim odnosima sa svim državama Antante.

Inače se ne priznaje nikakvim austrijskim državicima ni generalima da pregovaraju o našem teritoriju i floti, jer u pregovorima to pripada našim predstavnicima.

Budući da talijanske čete zaposjedaju naše teritorije, ne priznajemo Londonski pakt niti bilo kome da bez našeg znanja ni privole odlučuje o našem narodnom teritoriju, jer takva okupacija može imati teških posljedica. Ako je Antanti iz strateških razloga potrebno zaposjesti neke naše teritorije, neka to učine francuske, engleske ili američke čete;

4. Narodno vijeće je spremno staviti Antanti na raspolaganje sve željeznice i prometna sredstva na kopnu i moru, te ćemo priznati Antanti sve rekvizicije uz odštetu, moleći da naši teritoriji, koji su poharani, budu po mogućnosti pošteđeni.⁵⁰

⁵⁰ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 66.

Dva će dana poslije, admiral Gauchet pozvati Tresića te ga obavijestiti da je predao prepisku note svojoj vladi u Parizu te da je dobio odgovor Vijeća Antante u Versaillesu da se, s obzirom na predaju austrougarske mornarice prijateljskoj vladi Države SHS, proglašavaju ništavnim svi usovi primirja sklopljenog 3. studenog, a koji se odnose na mornaricu. Desetog će studenog Tresić poslati novo izvješće Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u kojem će priopćiti o tijeku razgovora s admiralom Gauchetom i izraziti svoj optimizam u povoljan daljnji razvoj događaja i mogućnost da nova država zadrži cijelu flotu i vojnu infrastrukturu, koja je stavljena na raspolaganje silama Antante uz obećanje da će ista na kraju biti vraćena. Taj će se njegov optimizam pokazati neutemeljenim jer će napredak talijanskih okupacijskih snaga značajno promijeniti sliku na terenu. Poslanici će još nekoliko dana provesti na Krfu zbog informacije da će im se tako pridružiti regent Aleksandar, ali će na kraju saznajući da se to neće ostvariti, Tresić napustiti Krf. U Zagreb će preko Rijeke stići 16. studenog.

Tresićeva će se nastojanja da osigura prijelaz flote u ruke buduće jugoslavenske države pokazati u konačnici neuspješnima. Država SHS u manjku ikakve relevantne vojne sile neće biti u stanju zaustaviti talijansko munjevito napredovanje na obali i konačnu aneksiju tih krajeva. Uzaludnim će se pokazati i lobiranje ostalih savezničkih sila koje, unatoč izražavanju simpatija prema južnoslavenskoj stvari, neće biti voljni niti u stanju značajno promijeniti tijek događaja, a isto neće biti u stanju učiniti ni pobjednička, ali ratom značajno oslabljena, srpska vojska koja će ionako biti više fokusirana na osiguranje što bržeg ujedinjenja sa Državom SHS i Crnom Gorom i osiguravanjem što povoljnijih granica prema Bugarskoj, Mađarskom i Rumunjskom između kojih će doći do sukoba oko budućnosti Banata i Bačke.⁵¹ Zbog svog će neuspjeha Tresić kasnije u životu biti napadan od raznih političkih aktera poput Stjepana Radića. Ipak od flote će biti u konačnici sačuvana jedan krstarica, deset torpiljarki i nekoliko pomoćnih ratnih brodova.

TRESIĆ I UJEDINJENJE

⁵¹ Margaret MCMILLAN, *Mirotvorci: šest mjeseci koji su promijenili svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2018. str. 163.-164.

Tresić će još za boravka na Krfu primiti brzopuz kojim će ga regent Aleksandar preko srpske vlade pozvati u Beograd. Tresić će ratnim brodom, koji će mu za tu prigodu ustupiti admiral Gauchet, doći u Rijeku odakle će krenuti za Zagreb. U Zagrebu će obavijestiti Narodno vijeće o obavljenom poslu te zamoliti dopuštenje za put u Beograd što će mu biti dopušteno. U Beogradu će biti dočekan od strane izaslanika regenta Aleksandra koji će mu uručiti poziv za večeru, a na kojoj će se pridružiti srpskim ministrima s kojima je proveo vrijeme na Krfu, a poslije večere će prisustvovati sjednici srpske vlade pod predsjedanjem regenta Aleksandra. Vjerojatno je da je Tresić tu odigrao ulogu vjesnika, odnosno da je izložio srpskoj vladi stanje u Državi SHS, a ponajviše o problemu talijanske okupacije i sudbine austrougarske mornarice. Na sjednici će biti zaključeno da se Tresić odmah vrati u Zagreb.

Dolaskom u Zagreb, Tresić će pronaći uzavrelu političku situaciju. Strah od anarhije i boljševizma će držati politički vrh i širu javnost u stanju nesigurnosti i straha, a situaciji neće pomoći ni sve odvažnija talijanska okupacija koja će prijeći čak i demarkacijsku liniju te dodatno zakomplicirati ne samo međunarodnu poziciju Države SHS već i unutarnju političku situaciju koja će se očitovati u uznemirenosti krajeva poput Dalmacije čiji će poslanici I. Krstelj i Josip Smodlaka, u strahu od talijanskih trupa, prijetiti samostalnim ujedinjenjem sa Kraljevinom Srbijom u slučaju daljnjeg zatezanja u pregovorima.

U takvom će okružju 23. studenog biti otvorena sjednica Središnjeg odbora Narodnog vijeća u Zagrebu, a na kojoj će biti nazočan Ante Tresić Pavičić. Sjednicu će otvoriti Svetozar Pribičević s upozorenjem na kaotično stanje u zemlji i pozivom na što skori nalazak rješenja (čitaj: ujedinjenje). Sjednica će biti popraćena velikom raspravom o nužnosti i uvjetima ujedinjenja. Tako će npr. socijalisti tražiti kao uvjet republikansko uređenje nove države dok će neki poput dr. Kukoveca upozoravati da jugoslavenska ideja ne smije biti žrtvovana zbog „plemenskih interesa“. Tresić će izraziti mišljenje da u novoj državi neće biti majoriziranja što će biti jedan od strahova mnogih zastupnika te će pozvati na što skorije ujedinjenje po načelima Krfske deklaracije i što brže formiranje zajedničke vlade. U njegovu će pogledu biti vidljiva njegova projugoslavenska orijentacija koja će ujedinjenje vidjeti kao glavni cilj, a uvjete kao predmet naknadnih razgovora. Velik će utjecaj u tome vjerojatno igrati i razgovor s regentom Aleksandrom i srpskom vladom u Beogradu čije će povjerenje uživati. Ipak biti će onih poput Dragutina pl. Hrvoja koji će negirati navodnu težinu situacije, argumentirajući da se vanjskopolitička pozicija popravlja iz dana u dan te da pučanstvo nije u revolucionarnom deliriju kao što mnogi misle. Također će izraziti i

sumnju u povezanost talijanske i srpske strane što će naići na negodovanje Dr. Žarka Miladinovića koji će zaprijetiti samostalnim priključenjem Vojvodine Srbiji. Sjednicu će prekinuti francuski general Tranie kojeg će primiti Tresić i Radić, a sjednica će se nastaviti sutradan.⁵² Na koncu će na prijedlog dr. Smodlake biti izabran odbor od sedam lica sa zadaćom da prouči sve prijedloge i sastavi jedan kompromisni. Taj će odbor 24. studenog donijeti odluku prema kojoj će biti izabran novi odbor od 28 lica s punim pravom da utanači ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Kao član odbora će biti izabran i Ante Tresić Pavičić⁵³ što će kod njega izazvati iznenađenje s obzirom da je sumnjao da Pribičević gaji ljubomoru naspram njega, ali će pripisati takav razvoj događaja njihovom zajedničkom stajalištu o potrebi što skorijeg ujedinjenja. Novoizabrani će odbor sastaviti i „naputak“ prema kojem bi se trebali voditi pregovori s srpskom vladom. Važno je napomenuti da je Tresić bio kritičan prema sadržaju „naputka“ jer je smatrao da se u njoj ne spominju hrvatska povijesna prava i tradicije, no Narodno vijeće njegov prijedlog neće ni staviti na raspravu.⁵⁴ Rasprave o slanju sastavljene delegacije će se voditi sve do 26. studenog kada će se napokon izglasati njihovo slanje te će oni uistinu krenuti za Beograd 27. studenog u 10 sati. Delegati će u Beograd stići već 28. studenog. Pri dolasku u Beograd, Tresića će na kolodvoru dočekati kraljevska kočija koja će ga odvesti na audijenciju regentu Aleksandru. Po svemu sudeći, regent ga je pozvao u audijenciju jer je htio da Tresić iznese svoje mišljenje o svakom članu delegacije, a Tresić će kasnije zabilježiti da se tom prigodom našao u nezgodnoj situaciji te da je odlučio prešutiti mane svih delegata te samo istaknuti njihove vrline. 1. prosinca 1918. u prisutnošću delegata iz Države SHS uključujući i Tresića, regent Aleksandar će u ime kralja Petra proglasiti Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca čime će započeti novo poglavlje u hrvatskoj politici i Tresićevom političkom životu.

TRESIĆ U GODINAMA NAKON UJEDINJENJA

Ujedinjenjem 1918., Tresićev će politički život ući u novu fazu. Kao jedan od glavnih predvodnika jugoslavenske ideje i podupiratelj unitarizma, uživat će povjerenje dvora, povjerenje koje se neće pokazati snažnim kao što se moglo očekivati. Još će tijekom

⁵² M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ – Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919: Izabrani dokumenti*, str. 137-144.

⁵³ Horvat RUDOLF, *Hrvatska na mučilištu*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

⁵⁴ I. PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, str. 70.

boravka na Krfu i tijekom audijencije u Beogradu od regenta Aleksandra biti ponuđen mjesto člana delegacije u Parizu s ciljem postignuća što boljeg vanjskopolitičkog položaja zemlje te očuvanja teritorijalne cjelovitosti. Nigdje potreba za tim nije bila veća nego u pitanju budućeg razgraničenja s Italijom. Tresić će s mnogo volje krenuti u Pariz, ali će već nekoliko dana nakon dolaska u Pariz, biti postavljen za savjetnika delegacije. Odluka koja će ga duboko povrijediti i za koju će okriviti intrige drugih delegata. Unatoč tome, Tresić će i dalje savjesno i vrijedno raditi na očuvanju što većeg dijela Istre i Dalmacije u sklopu Kraljevine SHS te će biti kritičan prema Anti Trumbiću čije će djelovanje okriviti za pad okolice Rijeke u zagrljaj Talijana. Tresić će igrati ulogu i u pitanju Visa gdje će pismom Wilsonu utjecati na njegovu konačnu odluku o pripadnosti otoka koji će doći pod vladavinu jugoslavenske države.⁵⁵

Od ožujka 1920. do umirovljenja 1931. Tresić će obavljati službu veleposlanika. Isprva u Madridu, ali ubrzo mnogo prestižniju i značajniju u SAD-u.⁵⁶ Službu koju će obavljati s mnogo elana, ali koja će u konačnici biti pretežno neuspješna, iako ne toliko svojom krivnjom. Naime, kao istaknuti unitarist, Tresić neće biti u stanju uspostaviti veze sa hrvatskom i slovenskom dijasporom u SAD-u, a ponajviše s hrvatskom, koja će se u velikom broju prikloniti politici i liku Stjepana Radića, čovjeku kojem je Tresić štošta zamjerao, a ponajviše ogromnu popularnost koju on nikada nije uspio steći. Njegova će unitaristička uvjerenja biti vidljiva i u njegovom izboru da se kao veleposlanik služi ćirilicom u službenim dokumentima usprkos tome što će latinica i ćirilica biti zakonski izjednačena pisma.⁵⁷ Iako čovjek dvora, s vremenom će sve više gubiti njegovu naklonost, a nemalu će ulogu, ako je vjerovati A. Biankiniju, odigrati njegovo hrvatsko podrijetlo. Tresić će u ovom razdoblju i dalje imati snažna unitaristička stajališta, ali koja će pokazivati znakova pucanja, iako do njih neće doći još godinama. Sukob Hrvata i Srba u novoj državi će pronaći nepotrebnim i zabrinjavajućim, a njegov će izvor pronalaziti u vođama poput Radića i Pašića otklanjajući kao mogućnost izvora problema unitarizam i majorizaciju. Tretman koji će dobiti od strane mnogih političkih aktera, dvora, umirovljenje i malverzacije s isplatom mirovine će ga teško pogoditi te uzrokovati povratak na starčevićanska uvjerenja mladosti. U posljednjim će se godinama života povući u svoju vilu na Mejama te se posvetiti književnosti što će uroditi djelima poput epa *Gvozdansko* koji će biti jedan od njegovih najboljih književnih ostvaraja te proučavanju i pisanju povijesti, iako

⁵⁵ Isto, str. 79.

⁵⁶ Isto, str. 82.

⁵⁷ Isto, str. 83.

će ona ostati na amaterskoj razini i više nalikovati pisanju nacionalnih legendi i narativa. Do početka će Drugog svjetskog rata već ući u dublju starost te ujedno pasti u političku zaborav. Preminut će 27. listopada 1949. godine u uvjerenju da hrvatski narod u novoj Jugoslaviji, za koju će smatrati da slijedi put prve, očekuje ništa drugo doli nestanak.⁵⁸

⁵⁸ Isto, str. 146.

ZAKLJUČAK

Slojevit i krivudav politički život Ante Tresića Pavičića otvara prozor u proučavanje cijele jedne generacije hrvatskih političara i politike koja će se oblikovati krajem 19. i početkom 20. st., ali i daje sliku jedne ljudske sudbine u razdoblju koje će po mnogočemu biti popraćeno tektonskim promjenama na političkoj sceni. Tresić će za svog političkog života nazočiti vrhuncu pravaške ideje i njenom širenju na sve hrvatske krajeve, a istodobno biti svjedok njenog raspada uslijed sve snažnijeg frakcionaštva te transformacije hrvatske političke scene koja će uslijed krize dualizma shvatiti svoju nemoć te tražiti odgovor u povezivanju s drugim političkim snagama poput talijanske iredente i srpskih političkih stranaka na području Hrvatske, a sve s ciljem razbijanja dihotomije Austrije i Ugarske. Razočaran političkim stanjem i zanesen srpskim pobjedama u Balkanskim ratovima, sve će jače pristajati uz ideju jugoslavenstva, a koju će ironično braniti starčevićanskim principima. Upravo će se vrijeme neposredno prije, tijekom i neposredno krajem rata pokazati zenitom njegovog političkog utjecaja kada će postati snažna poveznica između hrvatske i srpske političke scene i kada će uživati veliko povjerenje dvora. Unatoč novostečenim unitarističkim stajalištima, Tresić nikada neće potpuno odbaciti starčevićanska načela što je vidljivo u njegovim primjedbama na adresu Narodnog vijeća, ali i na kritičnost prema velikosrpstvu. U posljednjim će godinama svjedočiti vlastitom odumiranju i marginalizaciji na političkoj sceni te urušavanju države u čijem je stvaranju sudjelovao.

LITERATURA

1. Marjan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata*, Matica hrvatska: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zadar, 1998.
2. Darko DUKOVSKI, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, sv. II., Alinea, Zagreb, 2005.
3. Tereza GANZA-ARAS, *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica hrvatska, Split, 1992.
4. Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008.*, Novi Liber, Zagreb, 2008.
5. Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
6. Bogdan KRIZMAN, „Osnivanje narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918.“ u: *Historijski zbornik*, Vol. 7 No. 1-4, 1954.
7. Bogdan KRIZMAN, „Talijanska okupacija na Jadranu i misija A. Tresić-Pavičića 1918. godine“ u: *Pomorski zbornik*, Vol. 5, 1967.
8. Margaret MACMILLAN, *Mirotvorci: šest mjeseci koji su promijenili svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
9. Stjepan MATKOVIĆ, „Ante Tresić Pavičić i njegova rana pravaška iskustva“, *Izabrani portreti pravaša*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.
10. Cvijeta PAVLOVIĆ, „150. godišnjica rođenja Ante Tresića Pavičića“ , u: *Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 13/1, No. 13., 2017.
11. Ivo PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*. Književni krug, Split, 1997.
12. Manfred RAUCHENSTEINER, „Franjo Josip I.: smrt pred očima“, u: *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*, Željko HOLJEVAC (ur.), Matica hrvatska, Zagreb,
13. Marina ŠTAMBAK-ŠKALIĆ – Zlatko MATIJEVIĆ (priredili), *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918.-1919.: Izabrani dokumenti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.

SAŽETAK

Ovaj rad kroz lik hrvatskog političara i književnika Ante Tresića Pavičića prati razvoj hrvatske politike te misli, ideje i strujanja koje su je oblikovale ne zanemarujući geopolitički ili regionalni kontekst u onim situacijama u kojima je odigrao značajniju ulogu. Pritom se najveća pažnja daje Tresićeve djelovanju u vremenu neposredno prije, tijekom i neposredno nakon prvog svjetskog rata kada će njegov politički značaj biti najveći, a posebno mjesto zauzima i njegova misija na Jadranu u kojoj će pružiti uzaludnu borbu za spašavanje austrougarske ratne mornarice u svrhu zaštite istočnojadranske obale od talijanskih posezanja. Rad također prati Tresićeve razvoj od starčevićanstva njegove mladosti do integralnog jugoslavenstva te povratak starčevićanstvu u posljednjim godinama njegovog života. Pritom prateći Tresića pratimo razvoj cijele jedne generacije hrvatskih političara, njihovih snova, poleta i u konačnici razočarenja.

KLJUČNE RIJEČI: Ante Tresić Pavičić, Država Srba, Hrvata i Slovenaca, Jadransko pitanje, Integralno jugoslavenstvo, Starčevićanstvo, Austrougarska mornarica

SUMMARY

This work, through the character of the Croatian politician and writer Ante Tresić Pavičić, follows the development of Croatian politics and the thoughts, ideas and intellectual stream that shaped it without neglecting the geopolitical or regional context in those situations in which it played a significant role. The greatest attention is paid to Tresić's activities in the time immediately before, during and immediately after the First World War, when his political significance was at its greatest, and a special place is occupied by his mission in the Adriatic in which he provided a futile fight to save the Austro-Hungarian navy in order to save the eastern Adriatic coast from Italian encroachments. The work also follows Tresić's ideological development from the Starčevićanism of his youth to the integral Yugoslavism and the subsequent return to Starčevićanism in the last years of his life. By following Tresić, we also follow the development of a whole generation of Croatian politicians, their dreams, ups and downs and ultimately their disappointment in the face of the complex historical reality.

KEY WORDS: Ante Tresić Pavičić, State of Slovenes, Croats and Serbs, Adriatic Question, Integral Yugoslavia, Starčević, Austro-Hungarian Navy

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Ivan Čarić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce Hrvatskog jezika i književnosti i Povijest izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24.09.2021

Potpis

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	Ivan Čović
NASLOV RADA	Ante Tresić Pavičić u hrvatskoj politici
VRSTA RADA	završni rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Povijest
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	dr. sc. Marko Tragrlić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. dr. sc. Marko Tragrlić 2. dr. sc. Aleksandar Jakir 3. dr. sc. Josip Vrandečić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

29. 09. 2021

mjesto, datum

potpis studenta/ice